

USKOČKE AKCIJE KRAJIŠNIKA NA UŠĆU NERETVE (1482—1537)

Bogumil Hrabak

Posle pada Bosne pod osmanlijsku vlast, godina 1465. posebno je značajna za srednje primorje: Turci su zauzeli celi istočni deo Hercegovine i utvrdili se na dubrovačkim međama,¹ a haos u Hercegovoju zemlji hteli su da iskoriste Mlečani i Ugri: splitski knez bez dozvole Sinjorije poseo je ušće Neretve i Krajinu,² a Mađari su takođe nastojali da se utvrde u Neretvi; ugarski kralj Matija je, naime, hteo da ne samo iz Posavine nego i sa ušća Neretve priklešti Turke u Bosni, te je Jan Vitovec prispeo s trupama u Neretvu i u gradu Počitelju ustanovio ugarsku bazu; godinu kasnije ugarska posada učvrstila je i tvrdi Klis iznad Splita, na što su, 1468. godine Turci izvršili pritisak na jadranski priobalski pojas sve do grada Senja.³ Time je počeo period zaletanja Turaka iz Bosne na hrvatsko jadransko primorje od Neretve na sever do Rijeke, a ušće Neretve, Klis i Senj ostali su glavna uporišta borbe protiv osvajača. Tokom leta 1471. godine pao je u turske ruke grad Počitelj.⁴ Te godine su jako zaoštreni i dubrovačko-turski odnosi, svakako već zato što su Dubrovčani pomagali Ugri u Počitelju, a Banjani i druge vlaške skupine istočne Hercegovine upali su pljačkanja radi na Republičinu teritoriju.⁵ Taj upad biće početak skoro samostalnog upadanja vlaha organizovanih u martoloske družine u mletačku Dalmaciju koji će trajati sve do 40-ih godina XVI stoleća. Godine 1480. ravnoteža je opet bitnije poremećena ambicioznim iskrcavanjem Osmanlija u Otrantu i provalom u slovenačke zemlje, te ugarskim upadom u Bosnu i spaljivanjem Vrhbosne. Smrću sultana Mehmeda II (1481) i padom Herceg-Novog (početkom 1482) završava se i prva faza turskih napada na dalmatinsko primorje.

Već u pomenuto doba dosta se naroda sa bosansko-hercegovačkog prostora sklonilo u okolne hrvatske zemlje. Bilo je slučajeva da su (pre 1479) prelazili u banovinsku Hrvati i oni Bosanci koji su primili islam, te su se u novoj sre-

¹ M. J. Dinić, *Zemlje hercoga sv. Save*, Glas SKA 182, Beograd 1940, 247—248.

² Vl. Čorović, *Historija Bosne*, Beograd 1940, 577—579.

³ V. Klaić, *Povjest Hrvata*, sv. II, dio III (1459—1526), Zagreb 1904, 61—63, 67—68, 76.

⁴ Isto, 82. — O položaju tvrđava na ušću Neretve vidi: R. Jerković, *Dvije stare tvrđave na ušću Neretve (Brštanik i Koš)*, kalendar *Napredak XXXI*, Sarajevo 1941, 183—91.

⁵ I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd 1952, 188—194.

dini vratili svojoj staroj, hrišćanskoj veri.⁶ Tog prebegavanja bilo je stalno, no ono se teško može historijski pratiti jer je uglavnom ostalo bez prateće dokumentacije; za mletačku Dalmaciju o tome ima nešto zapisa u poznatom *Dnevniku* Marina Sanuta, i to od prvih godina XVI veka.⁷ Ti prebezi na srednjem primorju odmah su se uključili u odbranu svojih novih staništa, i to na sebi svojstven način — upadanjem na tursku teritoriju, i odvođenjem sa ove stoke i ljudi. Tako je još od 80-ih godina počela uskočka epopeja, koja je u licu kliških i senjskih junaka, koji su najviše i poznati pod uskočkim imenom, dobila samo svoj najpotpuniji izraz. Pojam uskoka ne samo što ne treba vezati samo za Senjane (kao što su to radili strani savremenici) nego ni za Klišane, jer su oni, bez obzira na to kad je taj izraz ušao u upotrebu, postojali mnogo ranije.⁸

Posle pada Herceg-Novog, mesto okupljanja prebega iz Hercegovine bilo je ugarsko uporište na ostrvu Posrednjici (na Neretvinom ušću) — Koš. Zapovedniku baze, ugarskom kapetanu Janošu Hrvatu, Dubrovčani su krišom doturali pomoć u hrani i municiji 1482. i 1483. godine. Tu oko Neretve održavali su se i Hercegoviči, kao predstavnici poslednje slobodne bosanske vlastele, kojima je Republika još isplaćivala delove konavoskog tributa.⁹ Od 1484. utvrđenjem je zapovedao Simon kapetan, koga su pomagali i Dubrovčani, i bratstvo Kačića koje je stanovalo pod Košem, kao i hrvatski ban. Kralj Matija Korvin se brinuo za sudbinu uporišta na ušću Neretve, te je još u jesen 1488. želeo da razvaljeni kaštel podigne.¹⁰ Doturanje kradom novca, hrane, soli, građevinskog materijala i oružja iz Dubrovnika može se detaljno pratiti.¹¹ Kada su ugarski vojnici došli u sukob s hercegovim ljudima, te su neke Neretvljane pohvatali u dubrovačkom selu Osobljavi, gde su svi stanovali, Dubrovčani su

⁶ D. Bojanić, Dve godine istorije bosanskog krajišta (1479. i 1480), prema Ibi Kemalu, *Prilozi za orijentalnu filologiju* XIV—XV, Sarajevo 1969, 38.

⁷ G. Valentinelli, *Rapporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali...* di Marino Sanuto, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* VI, Zagreb 1863, 271 (februar 1504: vlasi iz okoline Trogira pljačkali su tursku teritoriju decembra 1503), 290 (oktobra 1504. vlasi su uskočili na šibensko područje).

⁸ O imenu uskoka vidi i poslednju knjigu o senjskim uskocima Gligora Stanojevića, koji je o tome napisao sledeće: »Prema tome, ne može se održati tradicionalno shvatanje da prelaskom kliških uskoka u Senj započinje istorija senjskih uskoka. Možda su kliški uskoci dali ime jednoj pojavi dobro poznatoj prije njihovog dolaska. Od njihovog dolaska senjski krajišnici zvače se uskoci i pod tim imenom ostaće poznati istoriji.« »Prije dolaska Klišana u Senj bili su se formirali svi elementi uskočke borbe.« (Senjski uskoci, Beograd 1973, 23). — Najtipičnije staro gledište nalazimo kod K. Horvata (Monumenta historiam Uscochorum illustrantia, pars I, Zagreb 1910, str. VII). Vrlo instruktivno suprotno gledište izrazila je Nada Klaić u kritici pisanja Vuka Vinavera (*Historijski zbornik* X, Zagreb 1957, 172—174).

⁹ I. Božić, Hercegovački sandžak-beg Ajaz, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* I (1948), 74. — Ivan Božić pretpostavlja, sudeći na osnovu stilizacije jednog dubrovačkog pisma, da je Janoš Hrvat, sem Koša morao držati još kakvo utvrđeno mesto. (Isto). O uporištu Koš i Janošu Hrvatu usp. J. Gelcich — L. Thalóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest, 1887, 810—818, 829.

¹⁰ V. Klaić, n. d., 134 i 144.

¹¹ HAD, Cons. rog. XXIV, 122, 122', 164', 227, 233, 239', 244, 256, 265, 266, 271; XXV, 35, 41, 55, 57, 67, 84, 130', 135, 150, 216', 232, 240', 241', 254, 261, 263, 267'; XXVI, 13, 25; 32', 44', 46, 74', 84', 97', 107. Cons. min. XXII, 114 (razgovor sa izaslanikom hrvatskog bana, novembra 1483) 252' (tkanine i soli kao uzdarje kapetanu Koša za jednog jelena, januara 1490); I. Božić, *Dubrovnik i Turska*, 275.

izvršili pritisak na Koševce da puste zatočene, a petorici neretvljanskih prvaka iz Osobljave, koje su pozvali u Dubrovnik, saopštili su, januara 1485, da više ne mogu živeti u Osobljavi, nego da treba da se presele u Ston.¹²

Prve zalete na tursku teritoriju sa područja ušća Neretve i prvu pljačku stoke sultanovih podanika obavili su Kačići, dakle Hrvati iz Krajine, a ne raniji turski haračari. Tu stoku ugrablenu marta 1485. u Kleku pa prebačenu na Ston Dubrovčani su vratili Turcima.¹³ Nisu mirovali ni Neretvljani naseljeni na dubrovačkom području, te su trojicu njihovih uglednika (Stipušu Šišića, Maroja Bosnića i Bersu) dubrovački senatori pozvali na razgovor; jedan od njih, Radivoj Bers nalazio se u okovima, a drugi pozvani pretvarali su se da su bolesni, te su sa jednim stonskim zvaničnikom imali doći njihovi punomoćnici;¹⁴ sredinom jula Šišić i Bosnić su ipak došli u grad pod Srđem, gde su strogo upozoreni da ni oni ni drugi Neretvljani ne načine nešto što bi Republiku moglo izložiti prema Turcima; ubuduće nisu smeli ni so da prodaju turskim podanicima.¹⁵

Vojnici iz Koša, međutim, nisu mirovali. Zajedno sa Skradinjanima maja 1487. napali su i opleniili carinu u Kleku, gde su Dubrovčani prodavali so, a upadali su i na dubrovački Pelješac.¹⁶ Za Koševce se zainteresovala i Porta, svakako za ono što su ranije radili, te je dubrovački senat spremio odgovor. Novembra iste godine u Košu se nalazio i jedan zarobljeni Turčin.¹⁷ Na drugi dan Božića dubrovački oci raspravljali su o nekoj potrebi Koša, te su najpre odlučili da stvar reše preko Neretvljana Maroja Bosnića, ali su od toga odustali; u isto vreme odlučili su da zbog stanovnika pomenutog utvrđenja pošalju glasnika hrvatskom banu ili banovcu.¹⁸ Krajem zime 1488. Koševci su upali u Hercegovinu, te su opljačkali sitnu i rogatu marvu, što su posle prevezli na Pelješac i prodavali je Stonjanima i Pelješčanima.¹⁹ Pomen Skradinjana u zajedničkoj akciji sa Koševcima potvrđuje pretpostavku o uključenju Koša u aktivnu odbranu srednjedalmatinskog primorja; takva odbrana pretpostavljala je i upade na neprijateljsko područje.

Ni Neretvljani nisu mirovali. Oni su iz Osobljave, gde ih je većina stanovala, i 90-ih godina XV stoleća upadali u susedne krajeve²⁰ pod sultanovom

¹² HAD, Cons. rog. XXV, 5' i 7'; I. Božić, Dubrovnik i Turska, 215.

¹³ HAD, Cons. rog. XXV, 17 od 17. III 1485; I. Božić, Dubrovnik i Turska, 215. — Kako je krajišnik Mustafa meseca maja posetio Dubrovnik, dubrovački oci pripremali su i odgovor za ono što se desilo u Kleku. (Cons. rog. XXV, 33 od 23. V 1485).

¹⁴ HAD, Cons. rog. XXV, 103' i 109' od 26. maja i 13. juna 1486.

¹⁵ Isto, 113 od 13. VII 1486. — Oktobra 1486. neki opštinski teret dat je nekom Stonjaninu da sagradi kuću i da je ustupi za stanovanje Neretvljanima. (Isto, 121).

¹⁶ HAD, Cons. rog. XXV, 170' i 170' od 29. V i 7. VI 1488. — Da obezbedi Pelješac, dubrovačka vlada je na 15 dana uputila u Stonski Rat jednog Volčevića sa 20 ljudi iz svog Primorja. (Cons. min. XXIII, 62' od 29. V 1487).

¹⁷ HAD, Cons. rog. XXV, 172 i 202', Gelcich-Thallóczy, 814.

¹⁸ HAD, Cons. rog. XXV, 202' od 10. XI 1487; Gelcich-Thallóczy, 815.

¹⁹ Isto, 227 od 16. III 1487. — Prvih dana januara u Košu je boravio Avgustin Vlatković (isto, 213'), koji se nekad sporio s Ugriima oko Koša. — Meseca aprila Krajinjani su uzvratili napade pljačkajući Pelješac (Cons. rog. XXV, 237').

²⁰ Senat je 16. marta 1488. uputio na Pelješac i u Ston dvojicu nobila da otmu stoku, sakupe i predaju ih vlasnicima na turskoj teritoriji (HAD, Cons. rog. XXV, 227'). To sakupljanje trajalo je još krajem avgusta (Cons. min. XXIII, 150 od 26. VIII 1488).

vlašću te su odvodili stoku. Oktobra 1493. njima i ostalim žiteljima iz Osobljave obnarodovano je da ne kupuju ukradene konje, jer će svi oni kod kojih ovi budu nađeni konje izgubiti, odnosno prodavcima će se oduzeti naplaćena cena.²¹ Koševci, kojima je poslednja pomoć od strane Dubrovčana data u leto 1490. godine, ne pominju se svojim akcijama u poslednjoj deceniji stoleća. Dubrovčani su, ipak, stalno slali nove smene svojih ljudi za odbranu Stona, dakle za deo teritorije prema nemirnom predelu na utoku Neretve. Mirovanje je, što je posebno zanimljivo, trajalo i za vreme mletačko-turskog rata 1499—1503. godine, iako su međusobni granični upadi, naročito sa turske strane, bili tada vrlo česti u mletačkoj Dalmaciji. Uostalom, mira nije bilo ni u hrvatsko-ugarском Senju, gde je i sama vest da se, na primer, Bernardin Frankopan priprema za upad na tursku krajinu, izazivala strah u Bosni.²²

Poslednjih godina XV veka zabeležen je zanimljiv slučaj uskakanja: neki vlasi iz Rudina i Donjih Vlaha izbegli su čak u Apuliju, a potom su, svakako brodovima, došli da nanose štetu dubrovačkim i turskim podanicima.²³

Nova uznemirenja u oblasti Neretve počela su u jesen 1504. godine. Dubrovačka građa prati samo reagovanje turske strane, tako da nije moguće ustanoviti uzrok pokretanja masa u turskom graničnom pojasu. Dvadeset devetog oktobra sultanovi podanici iz Neretve opljačkali su dubrovačko selo Osobljavu (u kojoj su bili naseljeni prebezi Neretvljani). Odmah potom, 15. decembra, došlo je do pohare Konavala; izveli su je vojvoda Herceg-Novog, koji je na svome gripu došao s momcima s morske strane i mnogobrojni Turci Novljani koji su nastupali kopnom.²⁴

Sredinom maja 1505. u Neretvu je prispeo i hercegovački sandžak-beg. U dubrovačkom susedstvu, na turskoj strani, na tom delu sakupljao se narod.²⁵ Izgleda da su se Turci utvrđivali u Neretvi, jer su krajišniku poslati crepovi i cigle.²⁶ Meseca avgusta stizale su iz Stona zanimljive novosti iz susedstva, pa su se udvojeni kontingenti i dalje određivali za Ston.²⁷ Treba pretpostaviti da je reč o kakvom upadu hrvatskih krajišnika iz ušća Neretve u Hercegovinu, jer su se uskočeni vlasi i u mletačkoj Dalmaciji oslobodili prema Turcima posle okončanog mletačko-turskog rata.

Februara 1508. u Trstenici (na Pelješcu) uhvaćeno je nekoliko razbojnika iz Krajine; pored njih upućen je na isleđenje u Dubrovnik i Tomko Katičić,

²¹ HAD, Cons. min. XXIV, 288 od 5. X 1493. — U senatskoj odluci od 7. maja 1496. zapisano je da su Neretvljani došli u Osobljavu 1463. godine i da su delom iskrčili goli kamen i osposobili terene za obradu. (Cons. rog. XXVII, 254').

²² Arkiv za jugoslavensku povjestnicu V, 81 (septembar 1499); Gelcich-Thallóczy, 819.

²³ HAD, Cons. rog. XXVIII, 109' od 31. X 1498 («et de Appulia venerunt ad hec loca et faciebant damnum subditis nostris et subditis Turchorum»).

²⁴ HAD, Cons. rog. XXIX, 274' i 294' od 2. XI i 18. XII 1504; Lett. Lev. XIX, 39', 67'. — Možda je zbog sličnih događaja u Neretvi kadija Drine (tj. Foče) došao u Mostar da izvrši strogo isleđenje (teftiš) (Cons. min. XXVIII, 101').

²⁵ HAD, Cons. rog. XXX, 45 i 49. — Zbog toga su Dubrovčani udvojili odbranu Stona i porinuli su u more jednu galiju (isto, 49). — Mere odbrane su proširene 7. jula 1505. i obuhvatale su trgovačke brodove i mornare koji su se nalazili u Stonu i Cavtatu, a u Pelješkom kanalu stalno je kružila naoružana fusta (isto, 53').

²⁶ HAD, Cons. rog. XXX, 62 od 5. VII 1505. — Preduzete su i mere protiv Dubrovčana koji bi slali tkanine i drugu robu preko Neretve (isto, 61').

²⁷ HAD, Cons. rog. XXX, 74' od 11. VIII 1505.

na koga je pala sumnja da je sa krajišnicima bio na vezi.²⁸ Jedan od uhvaćenih »komandos« u Trstenici bio je jedan Kačić, koji je otpušten iz dubrovačke tamnice, uz jamstvo da više neće nanositi štete Dubrovčanima.²⁹ Njihovo iskrcavanje na Pelješcu, međutim, mnogo je ranijeg datuma. Već maja 1488. zbog takvog njihovog dolaska uvedeno je stražarenje na poluotoku, a Pelješčanima je naređeno da se niko ne usudi da daje utočište bilo kome iz Krajine. Delegiranom kapetanu bilo je naloženo da kojega od Krajinjana živog uhvati i u okovima dopremi u Dubrovnik; ako to ne bi bilo moguće, imao je zapevst da ih ubija, kako bi se uterao strah drugima iz Krajine. Ovom prilikom uhvaćena su trojica, te su upućena krajišniku, svakako zato što su bili iz Markarske krajine, koja je već priznavala tursku vlast; četvrti drug bio je Hvaranin, koji je posle ispitivanja pušten.³⁰ Početkom leta za neka tri čoveka iz Krajine, iz bratstva Bajica, koji su se nalazili u rukama krajišnikovim, dubrovački senat nudio je novac za oslobođenje,³¹ možda zato da se ostali iz Krajine ne bi svetili Dubrovčanima ako bi ova trojica bila pogubljena. Prvih dana aprila 1489. opet je jedan iz Bajica uhvaćen u Neretvi.³² Meseca marta 1510. u dubrovačkoj tamnici nalazio se Juraj Hlapčić iz Brijestice (Krajine), koji je uhvaćen od Stonjana.³³ U Neretvi tada opet nije bilo sve u redu, te je krajišnik pošao u Mostar, a Dubrovčani su pojačali odbranu Stona.³⁴

Junaci iz Krajine počeli su svoj krvavi posao i u drugoj deceniji XVI veka. Više njih je uhvatio marta 1512. kapetan Janjina.³⁵ Iako je Krajina bila pod turskom vlašću, njeni su ljudi bili povezani sa vojnicima ugarsko-hrvatskog kralja.

U okviru neke šire akcije Skradinjani su se ponovo javili u dubrovačkim vodama, te su u Pelješkom kanalu, u mestu Topolo, ugrabili devojčice i dečake i odvezli ih u Skradin. Zbog toga je Republika, maja 1510, slala barku u Skradin, uz nalog da se poče, ako zatreba, i hrvatskom banu, kako bi se mladi dubrovački kmetovi pustili na slobodu.³⁶

Dubrovčani su služili kao posrednici kad je trebalo izbaviti iz tamnice kakvog Turčina ili martoloza. Jedan musliman iz Čifluka (Hercegovina) nalazio se kao zarobljenik u Klisu, te je dubrovačka vlastela, novembra 1512, uputila svog predstavnika Klišanima, a januara 1513. složila se sa povećanom otkupnom cenom.³⁷ Za nekog Hercegovca, verovatno martoloza, jedan Banjanin i

²⁸ HAD, Cons. rog. XXX, 289' od 16. II 1508 (duos scelistes latrones de Craina).

²⁹ HAD, Cons. rog. XXXI, 6' od 6. IV 1508.

³⁰ HAD, Cons. rog. XXV, 237', 240' i 244 od 9, 17. i 28. V 1488.

³¹ Isto, 255 od 5. VII 1488.

³² HAD, Cons. rog. XXVI, 23 od 7. IV 1489.

³³ HAD, Cons. rog. XXXI, 196 od 19. III 1510.

³⁴ Isto, 197' od 31. III 1510.

³⁵ HAD, Cons. rog. XXXII, 98' od 11. III 1512. — Dvojica od ovih krajem maja predati su krajišnikovom glasniku Mustafi (isto, 123' od 29. V 1512). Jedan je pušten iz uza; ponudio je da dá jamstvo da više neće upadati u dubrovačko područje (isto, 127' od 12. VI 1912), a o četvrtom uhvaćenom ništa nije rečeno.

³⁶ Isto, 210 od 12. V 1910; Gelcich-Thallóczy, 833.

³⁷ HAD, Cons. rog. XXXII, 188' od 4. I 1513.

dvojica Dubrovčana obavezali su se da će platiti 50 dukata Žarku Vlatkoviću kad ga ovaj otpusti iz zarobljeništva u Klisu.³⁸

Od dolaska na carigradski presto sultana Selima I, koji je sav bio okrenut arapskom Bliskom istoku, popustio je turski pritisak prema preostalim sloboodnim »ilirskim« zemljama, a zbog toga je bilo i manje oblika otpora. Takvo stanje potrajalo je i na samom početku vladavine Sulejmana Zakonodavca, koji se opet sav ustremio ka Ugarskoj, a potom posvetio unutrašnjem uređenju zemlje. Ipak za vreme prvih godina sultanovanja Veličanstvenoga obnovljen je napor da se skrši uporan otpor hrvatskih krajišnika, branilaca ugarske kraljevine koja se nalazila na najvećem udaru. Oko dalmatinskog otočja pojavile su se pljačkaške turske brodice, a potom su pali u turske ruke Skradin (u proleće 1522) i Obrovac (decembra 1523).³⁹ Oko ovih turskih pomorskih baza razvila se dugotrajna borba, a Senjani su od proleća 1524. počeli da na moru hvataju turske trgovce, i to najpre u okolini Zadra.⁴⁰

Iz godine 1522. zanimljivi su neki zapisi u knjizi Veća umoljenih Dubrovačke Republike. Prvih dana juna te godine u grad sv. Vlaha prispeo je senjski kanonik Blaž, glasnik ili poslanik sudijâ i opštine grada Senja, koji su od Dubrovčana zatražili materijalnu pomoć; Malo veće darovalo je kanonika, ali je izjavilo da i sama Republika oskudeva i da nije u stanju da se odazove pozivu.⁴¹ Tih nedelja se hercegovački sandžak-beg upravo nalazio pod Klisom, u želji da ga osvoji, u skladu sa tadašnjim krajiškim i osvajačkim zadacima hercegovačkog sandžaka. Dubrovčani su zbog obzira prema sandžak-begu odložili da upute poklisara da pašu koji se posle neuspeha vratio u Mostar pozdravi. Kako je ovaj bio krenuo ka Herceg-Novom, jedan Bunić mu je upućen u susret, da bi ga pratio do mora.⁴² Odmah zatim u prvoj desetini jula, u Dubrovniku se obreo Đurađ Mrčinić, punomoćnik Klišana, koga je dubrovačkoj gospodi poslao legendarni branilac te tvrđave Petar Kružić, tražeći potporu; Mrčinić je tajno ostao na otoku Lopudu da ga Turci ne bi videli ili da za njega ne bi čuli u gradu; na žalost, prošao je kao Senjanin Blaž — dobio je poklon, ali je odbijen u zahtevu.⁴³ Krajišnik nije dugo letovao u Novom, nego se već u drugoj dekadi avgusta ponovo nalazio u Mostaru. On je tu bio i poslednjih dana 1522. godine.⁴⁴ To je, svakako, značilo da skuplja sveže snage i da ne odustaje od svoje nakane da zagospodari Klisom ili kakvim drugim tvrđim gradom Dalmacije.

³⁸ HAD, Deb. not. LVIII, 33 od 27. V 1496 (Ivan Ivanišević iz Banjana).

³⁹ Marino S a n u t o, I diarii, XXIX, 574—575; XXXIII (1892), 286, 162. V. Klaić, n. d., 320 i 326. — Neku veliku vojsku skupljao je krajišnik u Mostaru maja 1522, te su pojačane dubrovačke straže. Juna meseca već se u Dubrovniku znalo da je ta vojska radi pohoda na Klis (Cons. rog. XXXVII, 203, 201).

⁴⁰ Marino S a n u t o, I diarii, XXXVI, 450 od 30. VI 1524.

⁴¹ HAD, Cons. rog. XXXVI, 213' od 5. VI 1522; Gelcich-Thallóczy, 844.

⁴² Isto, 219' i 225 od 18. V i 3. VII 1522.

⁴³ Isto, 226' od 8. VII 1522. — Mlečani su se u sličnoj situaciji nešto ranije bolje poneli: dali su kredit Klisu i Skradinu (Marino S a n u t o, I diarii, XXXI, 69 i 460).

⁴⁴ HAD, Cons. rog. XXXVI, 248' i 287' od 16. VIII i 30. XII 1522. — Februara 1523. on je očekivan u Cernici (kod Gackog), gde je trebalo da stigne iz Mostara (Cons. rog. XXXVII, 24 od 20. II 1523).

Krajem zime 1523. krajišnik je želeo da morem prebaci veću količinu drva iz Neretve pod Skradin. Dubrovačka gospoda našla je da treba da se pokaže uslužna, te je otpisala svom poklisaru pri sandžak-begovom seraju u Mostaru da mu Republika nudi 15 brodova (»barke«) na njegov zahtev.⁴⁵ U tim mesecima kad su hrvatski junaci davali primere velikog junaštva, braneći ostatke ostataka hrvatskog državnog ognjišta na Jadranu, Dubrovnik nije pokazao dovoljno razumevanja i osećanja za narodnu stvar, odbijajući da pruži i najmanju finansijsku pomoć braniocima, ali je zato bio krajnje uslužan prema svakom zahtevu prvog predstavnika sultanove vlasti u svom susedstvu, očekujući od takvog držanja koristi.

Januara 1524. sandžak-begu je spremljen jedan brod za prevlačenje topova iz Herceg-Novog i drugih mesta pod Skradin.⁴⁶ Čak je i Portin sklav, određen za utvrđivanje Skradina, morao dobiti bogato uzdarje.⁴⁷ Meseca maja Portin sklav je došao sa sultanovim hućumom tražeći majstore i barke za Skradin, jer je bio određen da gradi novo tursko uporište. Ovoga puta dubrovački su oci pokušali da se izvuku, šaljući sklavu i krajišnikovu glasniku čoveka s mitom; u isto vreme poslali su krajišniku u Herceg-Novu poklisara da mu objasne da im tada nije bilo moguće da nađu brodove. Ni 150 dukata peškeša sandžak-begu nije ih izbavilo od hizmeta (služenja). »Barke« su bile usidrene u luci Osobljavi (na Pelješcu, kod Kune). Kad je sklav prispeo u Gabelu da utovari drva, poklisar je trebalo da mu objasni opasnost po dubrovačke brodove na tom putovanju. Pošto je 15 lađica ukrcavalo u Neretvi, avgusta 1524. još pet brodica upućeno je u Neretvu da ukrcaju nasečeno drvo za Skradin. Marta 1525. ponovo je zatražen brod za prenos bombardi u Skradin, a Dubrovčani su se iznova trudili da se izvuku od nametnute obaveze. Kad je u vezi s tim došao u Dubrovnik dizdar Ključa, kao krajišnikov predstavnik, malovećnici su pokušali da ga podmite; to isto, ali za manje pare preduzeto je čak i sa pisarem krajišnikovog čehaje.⁴⁸ Kad je novi sandžak-beg Ahmed-beg Bodirožić, u leto 1527. hteo da priđe izgrađivanju Obrovca, poslao je svog kapidži-bašu dubrovačkoj gospodi, tražeći dubrovačke lađe za transport materijala; Dubrovčani su mu, uz dar, u pismu objasnili da nisu u mogućnosti da udovolje njegovom zahtevu zbog opasnosti od moreških fusta,⁴⁹ koje su se preko Valone duboko zaletale u Jadran.

Aprila 1524. o teškom položaju opsednutog Klisa i o senjskom kapetanu Petru Kružiću i Grguru Orloviću, koji su kupili trupe za pomoć Klisu pisali

⁴⁵ HAD, Cons. rog. XXXVII, 28 od 2. III 1523; Lett. Lev. XIX, 207—7' od 21. II 1523. — Sredinom maja krajišnik se nalazio u Gabeli (isto, 59' od 21. V 1523). Juna 1523. krajišnik je opet bio u Mostaru (isto, 71'). U drugoj polovini juna pojavio se novi hercegovački sandžak-beg (isto, 76). Taj se nije dugo bavio u kamenitoj Hercegovini, tako da je krajem avgusta opet došao novi krajišnik Mehmed-beg Alibegović (isto, 93). Ovaj je malo zatim krenuo na Cetinu (isto, 123').

⁴⁶ HAD, Cons. rog. XXXVII, 144 od 19. I 1524.

⁴⁷ Isto, 184 od 10. V 1524. — Juna 1524. radi utvrđivanja Skradina prispela su tri sandžak-bega, a bilo je mnogo majstora i oko 300 Turaka (M. S a n u t o, I diarii, XXXVI, 406 i 496).

⁴⁸ HAD, Cons. rog. XXXVII, 182', 184, 200', 206', 207, 211, 213—13', 214, 223, 225', 282, 293, 294.

⁴⁹ HAD, Lett. Lev. XX, 10'—11'.

su Dubrovniku (tražeći iznova novčani prilog), ugarski kraljevski kapetan Mihael Turčin de Sanderfo, Ivan Križanić iz Nabljuda, Ivan Tumpić iz Vran-kovca i Ivan Novaković iz Medaka.⁵⁰ Početkom 1528. javio se Dubrovniku i sam Kružić iz Senja, obavještavajući dubrovačku vlastelu o prilikama u Ugar-sknoj i Poljskoj.⁵¹ Maja 1529. senjski kapetan Erazmo Sarar uputio je po nekom poslu u Dubrovnik Tomaša Nemanjića.⁵² Nije poznato o kakvom je poslu bila reč. I Republika je uzvraćala svojim porukama Kružiću; krajem 1526. ili po-četkom 1527. zahvalila mu je na informacijama o novom ugarsko-hrvatskom kralju, preporučujući mu interese nasljednika jednog umrlog dubrovačkog trgovca.⁵³

Čim su Dubrovčani čuli, januara 1526, da predstoji rat protiv Ugarske, dali su nalog da se Ston snabde sa dovoljno baruta i posada udvoji, očekujući, valjda, novu zbrku u vodama Neretvinog ušća. Krajišnik je, međutim, ležao bolestan u Vatnici kraj Cernice, tražeći lekara iz Dubrovnika,⁵⁴ te nije bio aktivan. Dubrovačka očekivanja da će se repriza borbi na panonskim ravni-cama odigrati u Neretvi, nije se obistinila. Kad je ozdravio, krajišnik je otišao s vojskom iz Hercegovine. Ipak, već kad je ratovanje sa mohačkom bitkom bilo završeno, prodavcu soli u Neretvi (Gabeli) dato je detaljno uputstvo kako će sačuvati novac od prodaje soli (šaljući ga u Ston).⁵⁵ I ta predostrožnost bila je suvišna, jer su graničari Klisa i drugih ugarsko-hrvatskih gradova u primor-ju imali dosta svojih nevolja da bi se upuštali u kakvu diverziju u pozadini sultanovih zemalja. Na sličan način, za vreme španskog napada na Koron i Modon (1532), Turci su očekivali i napad na Hercegovinu. Tada je preduzeta akcija da se pitanje Klisa reši na miran način, tj. da tvrđava pređe u ruke sultanovog favorita Alviza Gritija, po rođenju Mlečanina.⁵⁶

Oktoobra 1530. u nekim mestima Pelješca nalazili su se ljudi iz Krajine, izbegli iz svog zavičajja. Dubrovačka vlada nije želela da ih prihvati, pa je dubrovački kapetan u Stonu dobio nalog da te ljude, zajedno s njihovim poro-dicama i stokom, vrati na njihova ranija staništa.⁵⁷ Izgleda da ovaj slučaj nije bio usamljen, nego manifestacija šireg preseljavanja vlaha na područja pod hrišćanskom upravom. Uskočeni vlasi iz Unca, Glamoča i drugih krajeva potražili su, na primer, te godine zaštite u Hrvatskoj.⁵⁸ Taj talas uskakanja pokazao je odmah posledicu u tome što su sledeće godine hrvatski krajišnici

⁵⁰ HAD, Acta S. Mariae Maioris XVI, 318 od 25. IV 1524.

⁵¹ Isto, br. 322 od 5. II 1528.

⁵² Isto, br. 323 od 28. V 1529.

⁵³ HAD, Lett. Lev. XX, 8, nedatirano: između 15. X 1526. i 16. IV 1527.

⁵⁴ HAD, Cons. rog. XXXVIII, 80, 81, 81'. — Početkom 1526. Dalmatinci i Istrani su zaista pljačkali turske oblasti (Solitro, Documenti storici sull'Istria e la Dal-mazia, vol. I, Venezia 1844, 89).

⁵⁵ Isto, 220' i 167' od 18. II 1527. i 10. X 1526.

⁵⁶ V. V i n a v e r, Senjski uskoci i Venecija do Kiparskog rata, *Istorijski glasnik*, br. 3—4/1953, 43.

⁵⁷ HAD, Cons. rog. XL, 105 od 13. X 1530.

⁵⁸ E. L a s z o w s k i, Monumenta habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae et Sla- voniae I, Zagreb 1956, 411, 418—419, 419. — U Senju je iste godine zabeležen čovek sa nadimkom Uskok (isto, 439).

češće napadali turske trgovce na moru i upadali u krajeve pod sultanovom vlašću više nego prethodnih godina. Napad nekih »Slovena« (Schiavoni) na brod na kome su izvesni turski trgovci prevozili iz Dubrovnika kordovan (obrađena kozja koža) u Italiju,⁵⁹ otvara novu epohu uskočkog gusarenja na moru. Hrvatski vojnici, pak, upadali su od Solina u turske oblasti prema Trogiru, što je izazvalo hercegovačkog sandžak-bega da brani povereno područje. Tokom 1532. i 1533. česti su bili uskočki upadi u vlaška sela prema Trogiru i Šibeniku, tako da je zbog toga aktivirana flotila turskih borbenih čamaca (kajaka) iz Obrovca.⁶⁰

Novi oblaci nad širim regionom Neretve javili su se u leto 1535. godine. Najpre je jedan nobil sa brigantinom obišao vode Janjine, Stona, Pelješca i Neretve da obavesti brodovlasnike i posade lađa o očekivanim zbivanjima, a potom je saopšteno dubrovačkim trgovcima da se obustavlja slanje robe u Ankonu, Feraru odnosno i u Veneciju.⁶¹ Objašnjenje za tu predostrožnost može se naći u uskočkoj akciji u noći 14—15. oktobra kad je nekoliko uskočkih brodice bacilo kotve u nekoj od pustih uvala pokraj Cavtata, te se oko stotinaak uskoka, uz pomoć nekih Konavljana, uputilo ka Trebinju, pokušavajući da na prepad zauzmu i opljačkaju kulu nekog turskog funkcionara.⁶² To je bio tipičan uskočki desant i upad u Hercegovinu preko dubrovačkog područja, tako čest kasnijih decenija.

Početak juna sledeće godine Petar Kružić uputio je jednu svoju četvu u Neretvu; ona je prodrla do trgovišta Gabele, te je tamo opljačkala ne samo turske nego i zatečene dubrovačke i splitske trgovce; neki od ovih bili su i premlaćeni i ranjeni.⁶³ U toku meseca juna uspostavljen je trgovinski promet sa Ankonom i Ferarom.⁶⁴ Dvadesetoga jula dozvoljeno je knezu i malovećnicima da pišu kapetanima Senja, Rijeke i Klisa da nalože svojim zapovednicima ormanica (bojni brodići) da ne dolaze u dubrovačke teritorijalne vode da bi upadali na tursko područje štete radi, jer od toga Republika trpi velike gubitke.⁶⁵ Septembra meseca i krajišnik je prispeo u Neretvu.⁶⁶ U to doba Dubrovčani su morali da se suoče i sa nekim južnoitalijanskim gusarima koji su najpre robili Dubrovčane u vodama Apulije, a potom se jedna njihova birema pojavila i na obalama Molunta.⁶⁷

Krajem zime 1537, kad su na ovom prostoru započinjane sve vojne akcije, oglasili su se i Klišani u vodenom prostoru Neretve. Pre toga iz Stona je trebalo uputiti barku pod Solin da se obaveštajci u okolini Klisa informišu o stanju

⁵⁹ Marino Sanuto, I diarii LIV (Venezia 1899), 546—547 od 19. VIII 1531.

⁶⁰ Isto, LV, 337—338; LVI, 124; LVII, 401, 401—402, 451. — O uređenju bosanske granice prema Senju i Dalmaciji vidi za nešto kasnije vreme: L. Jelić, Lički sandžakat i postanje mletačke krajine, *Narodni koledar Matice dalmatinske za prostu godinu 1898*, Zadar 1897.

⁶¹ HAD, Cons. rog. XLII, 190', 193 i 200.

⁶² T. Popović, Turska i Dubrovnik u XVI veku, Beograd 1973, 177.

⁶³ G. Novak, Povijest Splita II, Split 1961, 59.

⁶⁴ HAD, Cons. rog. XLIII, 26—26' od 28. VI 1526.

⁶⁵ Isto, 29—29' od 12. VII 1536.

⁶⁶ Isto, 45 od 1. do 25. IX 1536.

⁶⁷ Isto, 59', 60', 60', 65—65', 66—66'; Lett. Lev. XXI, 51'—52' i 59—60'.

pešaka koji su tu skoro prispeli u Klis.⁶⁸ Ako bi, pak, bila Stonu potrebna oružana pomoć, knez Slanog trebalo je i lično da dođe u Ston. U isto vreme dubrovačka vlada obavestila je agente dubrovačkih trgovaca u Ferari da, uz pretnju kazne, nikakvu robu ne šalju u Dubrovnik. Pored toga, mletačke pripreme ometale su, aprila 1537. dovoz pšenice u Dubrovnik, a zatim su to zrnevlje nasilno preuzeli. Taj postupak predstavljao je pravo zveckanje oružjem, te su Dubrovčani postavili pitanje o prijateljstvu.⁶⁹ Bio je to uvod u rat između hrišćanskih sila i Otomanskog carstva, posle pada Klisa 12. marta 1537. godine.⁷⁰ Dubrovčani upućeni radi obaveštajnih razloga u Klis uhvaćeni su od Turaka u Klisu, te je Dubrovačkoj Republici uz mnogo napora i uveravanja jedva uspelo da svoje ljude izbavi turskog sužanjstva.⁷¹ U takvim uslovima bilo je prirodno što je Republika naredila svojim brodovima da se vrate u dubrovačke luke, da ne bi bili uzeti u službu ratujućih strana.⁷²

Aprila 1537. došao je u mesto Zamosti kod Trstenice (danas: Orebić) neki Peraštanin Cvjetko, prethodno oteran sa Korčule. Tu u mestu udružio se sa nekim prebezima, te je počeo da smišlja kako da izazove sukobe, pljačkajući sultanove podanike preko dubrovačkog zemljišta.⁷³ Knezovi u Stonu i Slanom dobili su, 3. juna, nalog da ni na koji način ne dozvole da ljudi koji su došli na naoružanim barkama ne upadnu u Hercegovinu plena radi.⁷⁴ Da bi se sprečilo pomorcima Osobljave (koji su inače imali običaj da posluju u Slivnu, pod turskom jurisdikcijom) da učestvuju u planiranom uskočkom pohodu, trebalo je da budu pozvani da se sa svojim brodovima iskupe pod Stonom; sam knez Stona trebalo je da pošalje obaveštajce u Nevesinje, da bi Dubrovčani saznali šta se dešava u Hercegovini i što se tu želi.⁷⁵ U toku septembra uskoci nisu dozvoljavali Dubrovčanima da dovoze so na neretvljansku skalju, te su se ovi zbog toga žalili krajišniku i fočanskom kadiji.⁷⁶ Prve žalbe na uskoke koji su na ormanicama stigli u dubrovačke vode da bi pljačkali sultanove podanike učinjene su još na početku akcije, juna meseca.⁷⁷ Budući da su uskoci proširivali svoje poduhvate, te su, u jesen 1537. napali na selo Krušicu, poslednjih meseci 1537. godine jadikovanja Dubrovčana na uskoke su se umnožila, pa je došlo i do prvih gonjenja uskočkih brodića.⁷⁸

Tako su započeti historijski vrlo zanimljivi odnosi između Dubrovnika i senjskih uskoka posle 1537. godine.

Ono što bi trebalo istaći o dejstvima krajišnika južno od Klisa i Solina, dakle na ušću Neretve, jeste da su dobijene pogrešne predstave na osnovu

⁶⁸ HAD, Cons. rog. XLII, 105 i 106—106' od 5. III 1537.

⁶⁹ Isto, 126, 127', 128, 128', 129', 132', 133, 140—140'.

⁷⁰ M. Perojević, Klis u turskoj vlasti, Sarajevo 1936, 3.

⁷¹ T. Popović, n. d. 177 (pisac je sklon da veruje da su navodi Dubrovčana bili samo prazan izgovor).

⁷² HAD, Lett. Lev. XXI, 26'—27 at od 4. IV 1537.

⁷³ Isto, 90'—91 od 1. V 1537.

⁷⁴ HAD, Cons. rog. LXIII, 150 od 3. VI 1537.

⁷⁵ Isto, 152 od 6. VI 1537. — S. Vekarić, Pelješki jedrenjaci, Split 1960, 45.

⁷⁶ HAD, Cons. rog. XLIII, 198'—199 od 5. X 1537.

⁷⁷ HAD, Lett. Lev. XXI, 93—93' od 20. VI 1537.

⁷⁸ Isto, 117' (od 15. XII 1537, žalba u Veneciji), 109' (23. X 1537), 116'—117 (30. XI 1537); Cons. rog. XLIII, 203', 233', 235'; T. Popović, n. d. 178.

mletačkih i ugarskih izvora o stalnim samo turskim ofanzivnim akcijama. Hrvatski krajišnici u Klisu, Senju i Neretvi držali su se načela aktivne odbrane, te su, uporedo sa dinamikom uskakanja življa pod turskom vlašću na susedne hrišćanske teritorije, upadali i u oblast Neretve i preko dubrovačkog područja u istočnu Hercegovinu. Početak takve ofanzivne odbrane treba staviti u vreme nestajanja ostataka feudalne hercegovačke državnice, a oblike tipičnih uskočkih borbi treba konstatovati znatno pre pada Klisa.

Zusammenfassung

USKOKENAKTIONEN DER GRENZER AN DER NERETVA-MÜNDUNG (1482—1537)

Nachdem Bosnien unter osmanische Herrschaft geraten war, bemühte sich der ungarisch-kroatische König, die Neretva-Mündung zu befestigen. Die ungarische Basis in diesem Gebiet war die Festung Koš, die von den Bewohnern Dubrovniks heimlich mit Nahrung, Geld und Baumaterial versorgt wurde. Der ungarischen Verteidigung des Küstenlandes halfen auch die Überläufer aus Bosnien und der Herzegowina. Gerade mit ihnen begann in den achtziger Jahren des 15. Jhs jene heldenhafte Epoche der Uskoken, die in der Gestalt der Uskoken von Klis und Senj nur ihren vollständigsten Ausdruck erhalten hatte.

Die ersten Angriffe auf türkisches Territorium, die vom Gebiet der Neretva-Mündung aus vorgenommen wurden, begannen im Jahre 1484. Neben den Soldaten aus Koš beteiligten sich daran in gewissen Jahren auch die Bewohner von Skradin sowie die auf der Halbinsel Pelješac (Gebiet der Republik Dubrovnik) angesiedelten Neretvaner. Die Jahre, in denen diese Aktionen sichtbar waren, sind: 1487, 1493, 1505, 1510, 1524, 1530, 1535, 1536, 1537. Seit dem Jahre 1535 waren die Kommandounternehmen der Grenzer, die mit kleinen Schiffen in die Gewässer von Dubrovnik gelangten und dann, nach den Einfällen in die Herzegowina, das geraubte Vieh auf den Berg Klek oder nach Cavtat trieben, schon richtige Aktionen der Senjer Uskoken.

Was hervorgehoben werden muss, wenn von den Unternehmungen der Grenzer südlich von Klis und Solin gesprochen wird, ist die Tatsache, dass man aufgrund partieller venezianischer und ungarischer Quellen falsche Vorstellungen gewonnen hatte. Die kroatischen Grenzer in Klis, Senj und an der Neretva handelten nach dem Prinzip aktiver Verteidigung und sie fielen, parallel mit dem sich dynamisch vollziehenden Fliehen der unter türkischer Herrschaft lebenden Bevölkerung, in die benachbarten christlichen Territorien und auch in das Neretva-Gebiet ein, sowie über das Gebiet von Dubrovnik in die Herzegowina. Die für die Uskokenkämpfe typischen Formen müssen daher auch für eine wesentlich frühere Zeit als der Fall von Klis festgestellt werden.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

